

беларусаў, устойлівасці захавання міфалагічных уяўленняў, звязаных з зоркамі як «важным элементам астранамічнага кода традыцыйнай мадэлі свету» [3, с. 195].

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти томах / Под общей ред. Н. И. Толстого. – Т. 2: Д–К (Крошки) – М. : Междунар. отношения, 1999. – 704 с.

2 Міфалогія беларусаў: Энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтушка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько. – Мн. : Беларусь, 2011. – 607 с.

3 Беларуская міфалогія: Энцыклапед. слоўн. / С.Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мн. : Беларусь, 2006. – 599 с.

4 Прыкметы і павер'і Гомельшчыны / укладанне, сістэматызацыя, тэксталагічная праца, уступныя артыкулы В. С. Новак, А. А. Кастрыца. – Гомель : Барк, 2007. – 224 с.

УДК 811.161.3:37.016:39

А. М. Палуян

НЕЗВЫЧАЙНАЕ Ў ЗВЫЧАЙНЫМ (этнакультурная інфармацыя на занятках па беларускай мове)

Артыкул прысвечаны ролі беларускай безэквівалентнай лексікі, фразеалагізмаў, прыказак, прымавак, загадак, прозвішчаў у захаванні і перадачы этнакультурнай інфармацыі.

Антрапацэнтрычная канцэпцыя выкладання мовы накіравана на фарміраванне лінгвістычнага мыслення студэнтаў і выхаванне нацыянальна свядомай моўнай асобы з актыўнай жыццёвай пазіцыяй.

На думку метадыстаў, навучальны працэс не можа абмяжоўвацца выключна адукацыйнымі мэтамі і задачамі, ён павінен быць цесна звязаны з выхаваннем асобы. У адпаведнасці з гэтым дыдактычны матэрыял, які выкарыстоўваецца на занятках, павінен спрыяць выхаванню павагі да нацыянальных святынь, раскрываць сутнасць беларускага ладу жыцця, багаты свет традыцый нашага народа, вучыць выпрацоўваць грамадзянскую пазіцыю, выходзіць патрыятычныя пачуцці, любоў да вялікай і малой радзімы, пашыраць круггляд студэнтаў, дапамагаць усвядоміць нормы і ўзоры паводзін у калектыве, і пры гэтым адпавядаць высокай мастацкасці.

Як вядома, кожная мова стварае сваю карціну свету і адлюстроўвае рэчаіснасць крыху інакш, чым іншыя мовы. Адрозненні ў гісторыі і ўмовах жыцця, спецыфіка развіцця грамадскай свядомасці народа абумоўліваюць розныя шляхі ад пазамоўнай рэальнасці да паняцця і далей да выражэння яго ў слове. Інакш кажучы, карціна свету атрымлівае ў кожнай нацыянальнай мове нацыянальную форму выражэння.

Любая мова выконвае некалькі асноўных функцый: камунікацыйную, інфармацыйную, эматыўную і, што найбольш важна, функцыю фіксацыі і захавання ўсяго комплекса ведаў і ўменняў дадзенай моўнай супольнасці пра свет. Такія ўніверсальныя веды – вынік працы калектывнай свядомасці – зафіксаваны ў мове, перш за ўсё ў яе лексічным і фразеалагічным складзе.

Умовы сацыяльна-палітычнага, грамадска-эканамічнага, культурнага жыцця і побыту народа, яго светапогляд, псіхалогія, традыцыі і г.д. абумоўліваюць узнікненне паняццяў, якія прынцыпова адсутнічаюць у носьбітаў іншых моў. Адпаведна, у іншых мовах (у прыватнасці – рускай) да большасці такіх слоў не будзе аднаслоўных эквівалентаў пры іх перакладзе Для ілюстрацыі дадзенага сцверджання студэнты вызначаюць лексічнае значэнне такіх слоў, як

адрына, азярод, акавіта, алейня, андарак, бульбянішча, буслянка, вазоўня, варыўня, вышыванка, дрывотня, жабурынне, жур, замчышча, здор, знічка, істопка, каморка, клець, кнігарня, лазня, лой, набіванка, паддашак, паркан, паперня, пуня, свіран, сырадой, талака, тартак, тук, цагельня, шмалец, шыкетнік і інш.

Удзячным матэрыялам для разумення адметнасцей геаграфічных і кліматычных умоў, гісторыі народа, яго кантактаў з суседзямі, рэлігійных поглядаў, заняткаў насельніцтва, асаблівасцей светапогляду і светаўспрымання службыць аналіз паходжання прозвішчаў і назваў населеных пунктаў: *Бабёр, Баброва, Баранаў, Барсукоў, Бычок, Верабей, Галкін, Дрозд, Жаўнова, Жук, Жураўлевіч, Жукевіч, Кабановіч, Кабылінскі, Кажан, Казлоў, Казюлькін, Карась, Карпенка, Кариуновіч, Лін, Лісіцкі, Мурашка, Муха, Мядзведзеў, Ластачкін, Лебедзеў, Салавей, Салаўёва, Сарока, Сокал, Трусевіч, Філін, Хамяк, Чыжык, Шаршнёў, Шпакоўскі, Шчучка* – прозвішчы, звязаныя з назвамі прадстаўнікоў жывёльнага свету; *Баравік, Верасовіч, Вінаградаў, Грушэўскі, Грыб, Грэчка, Каліна, Камыш, Канаплюк, Колас, Кустаў, Лозка, Ліпскі, Лузанаў, Ляшчынскі, Маліноўскі, Палын, Прышчэпаў, Хмель, Цыбульскі, Яворскі* – прозвішчы, якія паходжаннем звязаны са светам раслін; *Алейнік, Бондар, Віннік, Ганчар, Дзяцярык, Кавалёва, Кавалевіч, Каваленка, Кавалёў, Кавальчук, Кажамяка, Кажухоўскі, Калеснік, Канаваленка, Коваль, Крамараў, Краўчанка, Кузняцоў, Кухарскі, Кушнер, Мельнік, Мельнікава, Пасечнік, Півавараў, Руднік, Рудніцкі, Рыбакоў, Сальнікаў, Стэльмах, Талмачоў, Цырульнік, Чабатар, Чумачэнка, Шапавалаў, Шынкарэнка, Шэрстабітава* – прозвішчы, звязаныя з заняткамі насельніцтва. Сустракаюцца прозвішчы, у якіх адлюстраваны назвы службовых і ваенных асоб (*Атаманчук, Вайцюкоў, Гецман, Камендантаў, Капітан, Салдатаў, Старасценка*), бытавыя прадметы, якія акружалі чалавека ў штодзённым жыцці (*Аўсянік, Брыль, Брылёва, Брылевіч, Бублікаў, Вярстак, Голік, Журовіч, Каліта, Каўбічэнка, Кісялёў, Крупа, Кулеш, Куліч, Лапцеў, Лемешаў, Махоткін, Маслаў, Шпігановіч, Перапеча, Халява, Хамутоўскі, Шыдлоўскі*), назвы міфічных істот (*Зюзя, Лясун, Карачун*), назвы іншых народаў (*Літвін, Ляховец, Мазур, Маскаленка, Немчанка, Паляшчук, Польшкіх, Сербін, Шваб*), характар чалавека (*Глотаў, Глухоўскі, Гразноў, Дабрадзей, Козыр, Крукоўскі, Спадабаеў, Торап, Харашылаў, Чысцякоў*).

Найбольш выразна нацыянальная і культурная спецыфіка мовы праяўляецца ў галіне фразеалогіі. У любым фразеалагізме закладзена своеасаблівасць успрыняцця свету праз прызму мовы і нацыянальнай культуры, адлюстравана нацыянальная своеасаблівасць жыцця і побыту народа. Факты гісторыі краіны, геаграфіі, эканамічнага ладу жыцця – усе яны прадстаўлены ў семантыцы фразеалагічных адзінак (*відаць пана па халявах; за дзедам шведам; за рубель жабу ў Вільню пагоніць; з кірмашу ехаць; ні да танца ні да ружанца; квітам паквітацца; у лапці абуць і інш*).

Фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі перадаюць нам уяўленні продкаў пра прадстаўнікоў жывёльнага свету, іх ролю ў жыцці чалавека: *як сабака на сене; сабаку з’есці; сабакам падшыты; сабакам сена касіць; з роту сабакі скачуць; ушыцца ў сабачую скуру; першы блін сабаку; пабыў на кані і пад канём; зайцаў хлеб; закідаць (заганяць) зайца; злавіць зайца (зайчыка); з зайцам у галаве; як баран на бібліі (разумець); ахварны казёл; казу пасвіць; на шчупакова казанне; вераб’іная ноч; падпусціць вераб’я; ні пава ні варона; певень заспяваў на дарогу [1].*

Не менш цікавыя і паэтычныя ўяўленні і павер’і звязаны з раслінным светам: *вербная нядзеля; блёкату аб’еўся; выскачыў як Піліп (дурань) з канпель; лоўма ты з канпель; прыбралася, хоць у каноплі стаў; калаціць зялёны мак; трэсі сыры мак; сесці сырым макам; надакучыў як горкая рэдзька; пачонай рэдзькі з’ясі, калі выгаладуешся; хрэн ды рэдзька, ды і то рэдка; горка рэдзька, ды ядуць, ліха замужам, ды ідуць; рэдзьку рваць (драць); рэдзьку сеяць; даць гарбуза; забіць асінавы кол; дрыжыць як асінавы ліст; рабінавая ноч [1].*

Светаўспрыманне нашых продкаў было прасякнута вераю ў незвычайныя магчымасці не толькі раслін, жывёл, птушак, але і неадушаўлёных прадметаў, якія акружалі чалавека:

сказаў бы, ды печ у хаце; з сынам сварыся – за печ бярыся, з зяцем сварыся – за дзверы бярыся; чорта ў комін сунуць; заступі чорту парог, то ён у комін; насіць на руках; ад парога хату не мятуць; выносіць смецце з хаты; сядзець як мыш пад венікам; клёпкі ў галаве не хапае; дарогу перасякерыць [1].

Удзячны матэрыял для спасціжэння студэнтамі культуры і гісторыі, літаратуры і фальклору, псіхалогіі і менталітэту беларусаў даюць загадкі: “Прыйдзе восень – заб’ю лася; галаву з’ем, шкуру аблуплю, а мяса за плот выкіну”(лён, каноплі); “Сам ў ботах, а хаджу на галаве”(цвік у боце); “Ты ідзі туды, а я сюды і сядземся на пуповай гары”(рэмень); “У жываце – лазня, у носе – рэшата, на галаве – пупок, адна рука – і тая на спіне”(чайнік); “Стаіць пястунчык, за кожны глытунчык просіць пацалунчык”(шклянка); “На той свет ідзе – скача, а з таго свету ідзе – плача”(вадро ў калодзежы); “Сядзіць пані ў жупане, хто жупан здзірае, той слёзы пралівае”(цыбуля); “Усе паны паскідалі жупаны, а трое паноў не скінулі жупаноў”(сасна, елка, ядловец зімой); “Баран стаіць, а воўна дрыжыць”(асіна); “Хоць у капелюшы, але галавы не мае”(грыб); “Што ў вадзе родзіцца і ў вадзе расходзіцца?” (соль); “Вісіць вісёнца, сядзіць сядзёнца, каб ты не вісеў, я б не сядзеў” (каўбаса і кот) [2].

Духоўнае і маральнае выхаванне – гэта працэс бесперапыннага ўзыходжання асобы да найвышэйшых каштоўнасцей чалавечага быцця. Кожны прадмет навучання, па сутнасці, з’яўляецца інструментам станаўлення асобасных якасцей чалавека, яго сацыяльных і духоўных арыенціраў.

Фарміраванне маральных паняццяў – складаны і працяглы працэс, які патрабуе пастаянных намаганняў выкладчыка, сістэматычнай і планамернай працы па фарміраванні пачуццяў і свядомасці студэнтаў. Апора на гуманістычныя традыцыі народа – абавязковая ўмова поспеху выкладчыка, калі ён ставіць перад сабой задачу дапамагчы студэнтам авалодаць агульначалавечымі каштоўнасцямі.

Спіс выкарыстаных крыніц

1 Коваль, У. І. Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер’ях, абрадах і звычаях / У. І. Коваль. – Мн. : Народная асвета, 1994. – 48 с.

2 Раманцэвіч, В. Пачаткі роднае мовы: Дапаможнік для ўсіх / В. Раманцэвіч. – Мн. : Навука і тэхніка, 1993. – 143 с.

УДК 811.161.2:81’373’7

Н. М. Пасік

МІФОЛОГІЧНИЙ СВІТ ЗАМОВЛЯНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

В статье рассмотрены украинские фразеологические единицы, генетически восходящие к жанру заговора, во внутренней форме которых закодированы мифологические представления о картине мира; прослежено влияние символических вербальных образов и ритуально-магических действий заговоров на формирование фразеологического значения.

Вивчення фразеології в етнолінгвістичній площині в останні десятиліття не втрачає актуальності. Про пошук інтересу до проблем кореляції мови й культури свідчить плідний науковий доробок українських, білоруських і російських дослідників. І це не дивно, адже стійкі звороти найбільше з-поміж інших мовних знаків відображають духовний досвід носіїв, риси національної культури, репрезентують архаїчні світоглядні уявлення етносу, про що слушно зауважує В. Телія: «Фразеологічний склад мови – це дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [4, с. 9]. Як універсальний засіб – транслятор світогляду – фразеологізми уможливають дослідження законів вербальної